

УДК 930(470+430):141.82-051(045)
DOI: 10.31651/2076-5908-2022-1-23-30

ГОЛИШ Григорій Михайлович,
кандидат історичних наук, доцент, директор
Наукової бібліотеки ім. М Максимовича
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5203-0859>,
e-mail: Golgri@gmail.com,

ЛИСИЦЯ Лариса Григорівна,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
археології та спеціальних галузей історичної
науки Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9915-6325>,
e-mail: lorlus@ukr.net

МАРКСИСТСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ В НАУКОВИХ СТУДІЯХ Г. ПЛЕХАНОВА ТА К. КАУТСЬКОГО

Запропонована стаття присвячена особливостям методологічної парадигми марксистської історіографії. На основі історіографічних джерел проаналізовано внесок у історієписання видатних представників марксизму Г. Плеханова й К. Каутського. Обґрунтовано думку про те, що в їхній історичній творчості переважають спільні характеристики, що ґрунтувалися на історичному матеріалізмі. Попри творче осмислення теоретичної спадщини К. Маркса і Ф. Енгельса та внесення певних новацій в розуміння історичного процесу, обоє вчених все ж не змогли подолати свою прихильність до ортодоксального марксизму, а тому їхня історіографічна спадщина містить поряд зі викладом на основі монізму загальноісторичних процесів, виразну акцентацію на проблемах суспільного руху та класової боротьби. З іншого боку, вбачаються й певні особливості та відмінності наукових студій Г. Плеханова й К. Каутського.

Ключові слова: марксистська історіографія, історичний матеріалізм, монізм, історіософія, ортодоксія, методологія, суспільно-економічна формація, географічне середовище, Г. Плеханов, К. Каутський.

Постановка проблеми. Чи не найголовнішою рисою парадигмального зламу, що відбувся у вітчизняному та західному науковому полі в другій половині ХХ ст., була глибока криза марксистського розуміння історії та очевидна дискредитація ідеї суспільного прогресу. Це було пов'язано насамперед із крахом радянської імперії та зникненням із карти Європи т. з. «соціалістичного табору», що було переконливим свідченням незаперечного факту, що суспільний експеримент на ґрунті марксизму виявився провальним. Попри вказане марксистська історіографія все ж залишила глибокий слід у світовій науці як методологічна антитеза усім іншим історіософським парадигмам. У цьому зв'язку видається гносеологічно привабливим звернення до початкових етапів розвитку цього напрямку теорії й практики історичної науки, коли спостерігався своєрідний ренесанс марксизму, а його методологічні побудови набирали класичного характеру. Яскравими репрезентантами марксистської парадигми історії стали російський мислитель Г. Плеханов та німецький – К. Каутський, у історіософських побудовах яких спостерігаються аналогічні підходи та принципи до реконструкції історичного процесу.

Аналіз публікацій. До окресленої проблеми зверталися окремі науковці, зокрема, О. Бережанський [1], Г. Бондаренко [2], О. Горенко [3], О. Григор'єва [4], Л. Зашкільняк [5], П. Кравченко, А. Мельник [6], Б. Могильницький [7], Ю. Павленко [8] та ін. Однак вони розглядали її фрагментарно чи дотично до обраних ними тем і, переважно, в історико-філософському ракурсі.

З огляду на зазначене метою цієї статті є на основі історіографічних джерел проаналізувати досягнення марксистської історіографії на прикладі наукових студій видатних

репрезентантів цього напрямку Г. Плеханова й К. Каутського, виділивши загальне й особливе в їхній творчості.

Виклад основного матеріалу. Перша половина ХХ ст. характеризувалася значним багатоманіттям історіософських поглядів, що базувалися на відповідних філософських парадигмах. Криза позитивістської історіографії через її нездатність знайти адекватну відповідь непростим ідейно-теоретичним викликам нової епохи породила виникнення нових напрямів історіософської думки, які здебільшого носили антипозитивістський характер. До таких варто насамперед віднести неокантіанську методологію історії, репрезентовану в студіях німецьких учених В. Дільтея, В. Віндельбанда, Г. Ріккєрта та (частково) М. Вебера. Гостро критикували позитивістів і представники неогегеліанського напрямку, який дістав найбільш довершеного вигляду в теоретичних конструкціях італійського вченого Б. Кроче та англійського Р. Колінгвуда. На противагу позитивістській лінійності з'явилося горизонтально-локальне й поліваріантне трактування історичного поступу як круговерті локальних, самодостатніх цивілізацій, запропоноване німецьким філософом О. Шпенглером, англійським А. Тойнбі і російсько-американським П. Сорокіним. Своєрідне бачення історичного процесу запропонували екзистенціалісти, й воно найповніше репрезентоване дослідницькими студіями К. Яспєрса. «Нову історичну науку» у світовій історіографії започаткували представники французької школи «Анналів» на чолі з Л. Фєвром і М. Блоком, які спиралися на ідеї соціологічної школи Е. Дюркгейма та школи «синтезу» А. Бєрра. Особливе місце в цьому історіософському багатоманітті займав базований на відродженні провіденціалістської традиції релігійно-філософський напрям, репрезентований студіями російських вчених В. Соловйова, М. Бєрдяєва, Карсавіна, М. Лосського, Г. Шпєта, французького Т. де Шардена та ін. [9, 11–47].

Якщо ж виділити домінуючу методологічну боротьбу першої половини ХХ ст., то це, насамперед, контрверсійне протистояння між означеними вище історіографічними напрямками з одного боку й марксистською наукою з другого. Остання стала одним із провідних напрямків історичної думки ХХ ст. завдяки її безальтернативному утвердженню на величезних обшарах радянської імперії – СРСР, а згодом і її держав-сателітів та поширенню практично на всі цивілізовані континенти.

Як відомо, марксистська історіографія була започаткована К. Марксом і Ф. Енгельсом ще в другій половині ХІХ ст. і базувалася на так званих діалектичному та історичному матеріалізмі. З позицій марксистської філософії процес суспільного розвитку є цілісним, об'єктивно-закономірним, монолінійним, усебічно детермінованим і має вертикально-стадіальний характер. На думку основоположників марксизму, в основі історичного поступу лежать матеріально-виробничі фактори, а в соціально-політичному житті рушієм є нестихаюча боротьба класів, яка зрештою призведе до загибелі експлуататорського суспільства і забезпечить панування безкласового комуністичного ладу.

Марксистська схема розвитку історії є занадто спрощеною, розглядається через лінійну стадійність як послідовна зміна суспільно-економічних формацій в силу загострення внутрішніх суперечностей та класової боротьби.

Марксистська історична наука виходила з постулату, що в основі розвитку людства лежить спосіб виробництва (єдність продуктивних сил і відповідних їм виробничих відносин). Певному економічному базису відповідає ідеологічна надбудова, яка похідна від нього. За марксистською методологією головною й динамічною роль відіграють продуктивні сили, як найбільш рухома сила виробництва і вони через відповідні їм виробничі відносини визначають характер надбудови. Такі погляди приводять до переоцінки впливу економічного чинника на розвиток суспільства й применшення ролі суб'єктивного фактору (виробника, особи), а також сфери духовного життя, довкілля, ментальності народу тощо. Одним словом, плюралізм чинників суспільного розвитку підміняється монізмом.

Утім, на думку Ю. Павленка та інших учених, у самих класиків марксизму відбулася деяка трансформація поглядів у бік певної полілінійності. Зокрема, під впливом праць про общину М. Ковалєвського та напрацювань про давнє суспільство Г. Моргану в історичних концепціях К. Маркса і Ф. Енгельса чільне місце посідає первісність, яка розділяється на етапи свого розвитку (дикунство, варварство, цивілізація). Деяко змінювалось ставлення до суспільств класового, експлуататорського типу, серед яких найсуттєвішим стає їхній поділ на докапіталістичні й капіталістичні. У пізнього Маркса простежуємо уже тріадну стадіальну

схему: докласове (первісне), класове (експлуататорське) і посткласове, безкласове (комуністичне) суспільство. Є в історіософії К. Маркса й внутрішньоформаційна типологія, яка передбачає поділ капіталізму на ранній, мануфактурний і розвинутий, або індустріальний. Формацію докапіталістичних суспільств вчений розглядав уже не стадійно, а типологічно, виділяючи азійський, античний та германський способи виробництва (праця «Форми, що передують капіталістичному виробництву») [8, 67]. Щодо Ф. Енгельса, то він загалом залишався на позиціях ранньомарксистського бачення історії, й саме ця концепція пронизує його працю «Походження сім'ї, приватної власності і держави». Позаяк він жив і творив довше за К. Маркса, його авторитет сприяв сприйняттю молодими марксистами кінця XIX – початку XX ст. цієї ортодоксії як автентично-марксистського бачення історичного процесу.

Першим і одним із найвагоміших репрезентантів марксистської історичної думки в Росії й Європі став Г. В. Плеханов (1856–1918 рр.) – організатор марксистської «Групи визволення праці» (1883 р.). Утім на думку О. Григор'євої сам К. Маркс не вважав російського вченого своїм послідовником, до того ж Г. Плеханов був далеко не першим марксистом у Росії [4]. Однак треба враховувати, що то був лише початковий етап його наукової й пропагандистської діяльності.

Г. Плеханов був енциклопедично освіченим вченим, дослідником у галузях філософії, історії, економіки, соціології, етнографії, естетики, релігієзнавства, а його творча спадщина є справді вражаючою.

У своїй ранній праці «Социализм и политическая борьба» («Соціалізм і політична боротьба», 1883 р.) і «Наши разногласия» («Наші незгоди», 1885 р.) Плеханов чітко проводив принцип закономірності розвитку суспільства, моністичної єдності всесвітньо-історичного процесу. Полемізуючи із народниками, Плеханов відкидав їхню ідею про самобутній розвиток Росії і особливу роль общини [10, 19].

У 1894 р. вийшла базово-теоретична праця Плеханова «К вопросу о развитии монистического взгляда на историю» («До питання про розвиток моністичного погляду на історію»), в якій він апологічно підкреслює значення створеного К. Марксом історичного матеріалізму, називаючи його революцією в поглядах на суспільний розвиток [11]. Вчений категорично заперечує позитивістську «теорію факторів».

Свої історіософські погляди він виклав також у працях «Beitrage zur Geschichte des Materialismus» («Доповіді з історії матеріалізму», 1894 р.), «Огюстен Тьерри и материалистическое понимание истории» («Огюстен Т'єррі і матеріалістичне розуміння історії» 1895 р.), «К вопросу о роли личности в истории» («До питання про роль особи в історії», 1898 р.), «Основные вопросы марксизма» («Основні питання марксизму» 1908 р.) та ін.

У деяких дослідженнях Г. Плеханова подибуємо досить оригінальне трактування детермінованості суспільного розвитку. Зокрема, вчений виділяв три рівні історичної причинності:

- 1) загальні причини (розвиток продуктивних сил);
- 2) особливі причини (історична обстановка, в якій відбувається розвиток продуктивних сил того чи іншого етносу: «умови часу»);
- 3) одиничні причини (особистісні якості політичних лідерів).

Г. Плеханов один із перших серед марксистів розробляв проблеми соціальної психології, що можна розглядати як спробу здолання моністичної односторонності марксистської історіософії з її прихильністю до винятково економічної анатомії. Услід за цим учений звернув увагу на роль географічного середовища в розвитку суспільства («умови місця»). Вчений підкреслював, що «вивчення географічного середовища, – іншими словами властивостей географічного середовища – вбачалося мені тим більш доцільним, що наші історики не завжди приділяли йому належну увагу, а коли й приділяли, то не завжди розглядали розглядали його з правильної точки зору» [12, 3]. Однак, з іншого боку, він твердив про не безпосередній, а опосередкований вплив довкілля на суспільні процеси. Заслуговує на увагу і його думка про те, що у процесі перетворення природи змінюється й сама людина. «Діючи на природу поза нею, – писав в. Плеханов, – людина змінює й свою власну природу» [11].

Наприкінці своєї наукової діяльності Г. Плеханов шукав коріння розвитку економіки в національних інтересах та абстрактних етнічних принципах. Він дедалі більше схилявся до багатофакторності суспільного розвитку, розуміння більш зваженого співвідношення

об'єктивних і суб'єктивних чинників причинності історичних подій. Вчений акцентував увагу на тому, що «історична наука не може обмежуватися однією економічною анатомією, вона має на увазі усю сукупність явищ, котрі прямо чи опосередковано зумовлені суспільною економією, включно із роботою уявлення» [Цит. за: 5, 153]. Як бачимо, в теоретичних побудовах Г. Плеханова марксистський підхід виглядає більш гнучким, позбавленим фаталізму, на відміну від догматиків на кшталт В. Леніна та ін.

Поряд історіософськими студіями у творчому доробку Плеханова чимало праць, присвячених конкретно-історичним дослідженням. З марксистських позицій він проаналізував розвиток капіталізму в Західній Європі.

Звісно, його як ортодоксального марксиста цікавила насамперед історія класової боротьби. Зокрема, він глибоко вивчав історію Великої Французької революції, Паризької комуни, міжнародного робітничого і соціалістичного руху. Г. Плеханов виділив основні етапи революційної боротьби в Росії, зокрема, цій проблемі присвячена його праця «Русский рабочий в революционном движении» («Російський робітник у революційному русі», 1902 р.). Особливістю цього дослідження вченого є те, що аналіз препетій боротьби народників і робітників проти самодержавства перемежується із особистими спогадами автора [13].

Він був першим марксистом, який взявся за вивчення історії російської суспільної думки, зібравши для цього величезний матеріал. Його тритомна «История русской общественной мысли» («Історія російської суспільної думки», праця не була завершена, I-й том – у 1914 р.) охопила її розвиток від найдавніших часів до кінця XVIII ст. Аналізуючи історичний процес у Росії, вчений виходив насамперед із постулату ортодоксального марксизму про загальні закономірності суспільного розвитку. Але при цьому, порівнюючи російську історію з минулим європейських країн, Г. Плеханов дійшов висновку про те, що не будучи «цілком своєрідним» процес розвитку Росії має суттєві відмінності, позаяк вона займає проміжне місце між Заходом і Сходом, а розпочата Петром I її «європеїзація» ще не завершена. Причини такої історичної своєрідності вчений вбачає в особливостях природно-географічних умов, постійній боротьбі з кочівниками, специфікою економічного й суспільно-політичного розвитку. Суспільна думка формувалася під впливом західноєвропейської філософії й нині «схиляється до занепаду».

Російську суспільну думку вчений подає на широкому тлі її розвитку в Західній Європі. Зокрема, він піддає аналізу історіософські погляди представників романтичної історіографії, французької історичної школи доби Реставрації тощо [12, 150].

Г. В. Плеханов дослідив різні етапи російської історії й дав високу оцінку реформам Петра I. У багатьох питаннях осягнення російської минувшини вчений гостро полемізує із провідними істориками С. Соловйовим і В. Ключевським. Поряд з цим він із цим він демонструє повагу до історичних студій М. Грушевського, звертаючись до його праці «Нарис історії українського народу». Позитивно Г. Плеханов оцінює й історичну концепцію М. Покровського.

Г. Плеханов усебічно охарактеризував генезу феодально-кріпосницького та самодержавного ладу Росії, виділивши його специфічні риси. Комплексному аналізу вчений піддав феномен російського способу життя, базованому на каторжному становищі селянства. Вчений підкреслював, що «становище російського селянина ... стало дуже схожим на становище будь-якої з великих східних деспотій. З цього боку Росія впродовж цілих століть все більш віддалялася від європейського заходу й зближувалася зі сходом [12, 77]. Щодо російського абсолютизму, то вчений розглядав його як однорідне явище з усе тим же азійським деспотизмом. Як марксиста, його цікавили й перипетії суспільної боротьби між різними соціальними групами й станами Московії і Західної Європи. Одним із перших істориків Г. Плеханов переконливо розкрив грабіжницький характер селянської реформи 1861 р.

Стосовно сучасної історії, то Г. Плеханова цікавило насамперед становлення капіталізму як суспільно-економічної формації, що передує комунізму. Залучивши великий фактичний матеріал, він відстежив глибокі суспільно-економічні трансформації в руслі генези капіталізму в Росії, виділив стадії промислового розвитку тощо.

У роки Першої світової війни Г. Плеханов випустив брошуру «О войне. Ответ товарищу З. П.» («Про війну. Відповідь товарищу З. П.», 1914 р.). У цій стислій, але глибокій праці вчений виклав свої доволі оригінальні погляди на епоху імперіалізму, причини й характер війни, шляхи виходу з неї, класову боротьбу у воєнних умовах тощо [14]. При цьому він гостро полемізував зі своїм ідейним противником, лідером більшовизму В. Леніним.

Наприкінці XIX – поч. XX ст. марксистський напрям у історіографії набирає дедалі більших обертів у Західній Європі. Він був репрезентований дослідженнями відомих діячів соціал-демократії, зокрема, німецьких Ф. Мерінга, Е. Бернштейна, англійського Д. Коннолі, французького П. Лафарга, італійських А. Лабріолли, А. Грамші та ін. У США досить яскраво заявив про себе марксистський історик В. Фостер.

Складну еволюцію від ортодоксального марксизму до перегляду деяких його основних положень пройшов ідеолог центрizmu у німецькій соціал-демократії К. Каутський (1854–1938 рр.). Уже на початку своєї наукової діяльності він потужно заявив про себе глибокими працями «Darwin und Sozialismus» («Дарвін і соціалізм», 1875 р.) та «Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft» («Вплив росту населення на прогрес суспільства», 1880 р.). Принагідно зазначимо, що в цій останній праці вчений продемонстрував свою прихильність до теорії «перенаселення» Мальтуса (пізніше переглянув свої погляди). Своєрідними віхами його шляху до марксистського бачення історії стали його праці «Thomas More und seine Utopie» («Томас Мор та його утопія», 1888 р.), «Die Klassengegensätze von 1789» («Класові суперечності 1789», 1889 р.) та «Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung in Einzeldarstellungen» («Історія соціалізму й робітничого руху в детальному викладі», Т. 1, 1894 р.) [15].

Наприкінці XIX ст. К. Каутський повністю прийняв історичний матеріалізм, і його політичний опонент В. Ленін пізніше писав, що він «умів бути марксистським істориком..., не зважаючи на його пізніше ренегатство» [16, 103]. Вчений опублікував низку базованих на марксистській парадигмі статей в редактованому ним журналі «Die Neue Zeit» («Новий час»). З позицій марксизму написана і його праця «Die Agrarfrage» («Аграрне питання», 1899 р.).

Особливе місце в історіографічній спадщині К. Каутського належить його релігієзнавчій монографії «Die Abstammung des Christentums» («Походження християнства», 1908 р.). Це була по суті перша фундаментальна праця марксистської історіографії, присвячена першоджерелам цієї світової релігії. Вчений декларує тут свою безапеляційну прихильність матеріалістичному монізму, зокрема підкреслює: «Хто стоїть на точці зору матеріалістичного розуміння історії, той може дивитися на минуле цілком об'єктивно, навіть у тому випадку, коли він бере найактивнішу участь у практичній боротьбі сьогодення» [17, 27]. Цьому ґрунтовному дослідженню передували його кількарічні студії із відповідної проблематики, й сам К. Каутський зізнавався, що «історія християнства і біблейська критика вже давно становила предмет моїх занять» [17, 20]. Зокрема, в у 1906 р. побачила світ його брошура «Die katolische Kirche und Sozialdemokraten» («Католицька церква і соціал-демократія»).

Монографія «Походження християнства», яка композиційно складається із 4 великих розділів, своєю чергою поділена на 14 підрозділів та 54 дрібніші рубрики вражає своїм фактографічним забезпеченням та глибиною узагальнень. Автор усебічно аналізує соціально-економічні, політичні й духовні передумови, які детермінували потребу в новій релігії, що прийшла на зміну античному політеїзму. Для цього він звертається до вивчення історичного середовища Римської імперії I ст. н. е., виокремлюючи особливості рабовласницького ладу, політичного устрою й духовно-етичної ситуації цієї світової імперії. Часом вчений невиправдано екстраполює марксистські дефініції на архаїчні часи, вживаючи, наприклад, поняття «первісна комуна», «комунізм», «античний пролетаріат», «пролетарський характер общини» тощо.

Поряд із цим вчений розглядає й історію Ізраїльсько-Іудейського царства (з моменту переселення семітських племен) як середовище формування монотеїстичного іудаїзму – духовної предтечі християнства. Всеохопній характеристиці піддано й раннє християнство, зокрема його генезу та поширення. Зроблено спробу пояснити, чому пам'ять про засновника першої християнської общини не зникла так безслідно, як про інші месії. Своє дослідження К. Каутський завершує викладом позиції соціал-демократії стосовно християнської віри, підкреслюючи, що «соціал-демократія ... повинна досягти зовсім інших результатів ... назавжди покласти край класовому пануванню» [17, 439]. Насамкінець підкреслимо, що монографія К. Каутського містить і елементи науково-довідкового апарату (що рідко зустрічалось в тогочасних виданнях), зокрема, пропонується ґрунтовний іменний покажчик зі стислою характеристикою персоналій.

У ще одній своїй монографії «Wie Weltkrieg entstehn» («Як виникла Світова війна», 1919 р.) вчений із наукових позицій трактує причини виникнення Першої світової війни. Ця

праця виконана на розлогій джерельній базі: вченим було залучено величезний масив документів міністерства іноземних справ кайзерівської Німеччини [18]. Звертає на себе увагу вміння автора групувати почерпнуті із джерел факти й встановлювати необхідні причинно-наслідкові зв'язки.

Саме в роки Першої світової, а особливо після подій 1917 р. в Росії, у історіософських поглядах К. Каутського відбулися значні методологічні метаморфози, які звелися до творчого трактування марксистської ортодоксії. В узагальнюючому вигляді ці теоретичні новації рельєфно простежуються у його 2-томній праці «Das materialistische Verstandnis der Geschichte» («Матеріалістичне розуміння історії», 1927–1929 рр.). Вчений переосмислив низку ключових категорій марксизму: зокрема, клас і класові відносини, нація і національна свідомість, революція й еволюція тощо. Він доводив, що марксизм цілком сумісний і навіть співзвучний із багатьма немарксистськими теоріями, позаяк вони містять чимало раціонального зерна й певні точки дотику із марксизмом. А історичний матеріалізм цілком сумісний із багатьма тогочасними історіософськими схемами, включаючи неокантіанство. Зрештою він опинився на початку шляху подолання економічного детермінізму й приділяв значну увагу сфері свідомості. Як і Г. Плеханов, вчений надавав великого значення природному середовищу, яке змушує людей пристосовуватися до його змін [19].

Висновки. Як впливає із наведеного вище історіографічного матеріалу, в історичній творчості Г. Плеханова й К. Каутського переважають спільні характеристики, що ґрунтувалися на марксистській парадигмі. Попри творче осмислення теоретичної спадщини її фундаторів та внесення певних новацій в розуміння історичного процесу, обоє вчених все ж не здолали свою прихильність до ортодоксального марксизму. У їхній історіографічній спадщині спостерігається як виклад загальноісторичних процесів, так і виразна акцентація на проблемах суспільного руху та класової боротьби. З іншого боку, вбачаються й певні особливості наукових студій Г. Плеханова й К. Каутського. Зокрема, це знайшло своє відображення в дещо відмінному тематичному розмаї історіографічної творчості вчених, а також певних особливостях їхнього історієписання. Обмежений формат статті не дозволив достатньо повно розкрити всі сегменти окресленої проблеми, а тому вона потребує подальшого вивчення на основі диверсифікації та залучення додаткових історіографічних джерел.

Список використаної літератури

1. Бережанський А. С. Г. В. Плеханов: от народничества – к марксизму / А. С. Бережанський. – Воронеж, 1990. – 208 с.
2. Бондаренко Г. Історичне пізнання питання теорії і практики / Г. Бондаренко. – Луцьк, 1998.
3. Горенко О. М. Еволюція марксистської теоретичної традиції як об'єкт інтелектуальної історії / О. М. Горенко // Український історичний журнал. – 2013. – № 2. – С. 136–153.
4. Григорьева Е. А. К. Маркс и его «ученики» на родине ленинизма / Е. А. Григорьева // Вопросы истории. – 2007. – № 1. – С. 58–78.
5. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності / Л. Зашкільняк. – Львів, 1999. – 228 с.
6. Кравченко П. А. Альтернативи історичного пізнання: марксистська та модерні теорії історичного процесу / П. А. Кравченко, А. І. Мельник // Історична пам'ять: наук. зб. № 27. – Полтава, 2012. – С. 5–16.
7. Могильницкий Б. В. Некоторые итоги и перспективы методологических исследований в отечественной историографии / Б. В. Могильницкий // Новая и новейшая история. – 1993. – № 3. – С. 9–20.
8. Павленко Ю. Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства / Ю. Павленко. – Київ, 2001. – 358 с.
9. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки / под ред. И. П. Дементьева, А. И. Патрушева. – Москва, 2002. – 432 с.
10. Иовчук М. Т. Г. В. Плеханов и его труды по истории философии / М. Т. Иовчук. – Москва, 1960. – 316 с.
11. Плеханов Г. К вопросу о развитии монистического взгляда на историю / Г. Плеханов [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <https://www.politpros.com/library/17/495/#2>.
12. Плеханов Г. В. История русской общественной мысли / Г. В. Плеханов // Сочинения. – Т. 20. – Москва, 1925. – 363 с.
13. Плеханов Г. Русский рабочий в революционном движении : по личным воспоминаниям / Г. Плеханов. – Женева, 1902. – 62 с.

14. Плеханов Г. О войне: ответ товарищу З. П. [Электронный ресурс] / Г. Плеханов. – Режим доступа: <https://www.prilib.ru/item/352103>.
15. Каутский К. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki>.
16. Ленин В. И. Пролетарская революция и ренегат Каутский / В. И. Ленин // ПСС. – Москва, 1963. – Т. 37. – С. 101–110.
17. Каутский К. Происхождение христианства / К. М. Каутский. – Москва, 1990. – 463 с.
18. Каутский К. Как возникла Мировая война: по документам германского министерства иностранных дел / К. Каутский. – Москва, Без вид. 1924. – 231 с.
19. Каутский К. Материалистическое понимание истории. – Т. 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://search.rsl.ru/ru/record/01009085728>.

References

1. Berezhan'skyu A. S. (1990). G. V. Plekhanov: from populism to Marxism. Voronezh, 208 (in Russ.)
2. Bondarenko G. V. (1998). Historical knowledge of theory and practice. Lutsk (in Ukr.)
3. Gorenko O. M. (2013). The evolution of the Marxist theoretical tradition as an object of intellectual history. *Ukrainian Historical Journal*, 2, 136-153 (in Ukr.)
4. Grigorieva E. A. (2007). K. Marx and his «students» in the homeland of Leninism. *Questions of history*, 1, 58-78 (in Russ.)
5. Zashkilnyak L. (1999). Methodology of history from antiquity to the present. Lviv, 228 (in Ukr.)
6. Kravchenko P. A., Melnik A. I. (2012). Alternatives of historical knowledge: Marxist and modern theories of historical process. *Historical memory*. Poltava, 27, 5-16 (in Ukr.)
7. Mogilnitsky B. V. (1993). Some results and prospects of methodological research in domestic historiography. *New and recent history*, 3, 9-20 (in Russ.)
8. Pavlenko Y. (2001). History of world civilization. *Socio-cultural development of mankind*. Kyiv, 358 (in Ukr.)
9. Historiography of the history of modern and modern times in Europe and America (2012) ed. I. P. Dementieva, A. I. Patrusheva. Moscow, 432 (in Russ.)
10. Iovchuk M. T. (1960). G. V. Plekhanov and his works on the history of philosophy. Moscow, 316 (in Russ.)
11. Plekhanov G. On the development of a monistic view of history. Retrieved from <https://www.politpros.com/library/17/495/#2> (in Russ.)
12. Plekhanov G. V. (1925). History of Russian public thought. *Essays*, 20, 363 (in Russ.)
13. Plekhanov G. (1902). Russian worker in the revolutionary movement: from personal memories. Geneva, 62 (in Russ.)
14. Plekhanov G. About the war: a response to Comrade Z. P. Retrieved from <https://www.prilib.ru/item/352103> (in Russ.)
15. Kautsky K. Retrieved from <https://ru.wikipedia.org/wiki> (in Russ.)
16. Lenin V. I. (1963). The Proletarian Revolution and the Renegade Kautsky. PSS, 37, 250 (in Russ.)
17. Kautsky K. (1990). Origin of Christianity. Moscow, 463 (in Russ.)
18. Kautsky K. (1924). How the World War arose: according to the documents of the German Ministry of Foreign Affairs. Moscow, 231 (in Russ.)
19. Kautsky K. Materialistic understanding of history. Retrieved from: <https://search.rsl.ru/ru/record/01009085728>.

GOLYSH Grygoriy, Cand. Sc. (History), Associate Professor, Director of M. Maksymovych Research Library of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
e-mail: Golgr@gmail.com,

LYSYTSYA Larysa, Cand. Sc. (History), Senior Lecturer in Archeology and Specialized Historical Studies of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
e-mail: lorlus@ukr.net

MARXIST HISTORIOGRAPHY IN THE SCIENTIFIC STUDIES OF G. PLEKHANOV AND K. KAUTSKY

Introduction. *Despite the all-out crisis of the Marxist understanding of history, and the obvious discreditation of the idea of sustained progress, nevertheless, Marxist historiography has left a deep trace in worldly science as a methodological antithesis to the other paradigms of historical writing. To this, we epistemologically add the development of the direct development of the theory and practice of historical science to the beginning stages, which is enough for the scientific studios to fully represent the current adherents of Marxism G. Plekhanov and K. Kautsky.*

Purpose. *I use this article to analyze the achievements of Marxist historiography on the basis of scientific studies on the basis of historiographical texts on the basis of scientific studios of prominent*

representatives of G. Plekhanov and K. Kautsky, who saw a prominent personality in their work.

Results. On the basis of the analysis of the *dzherel*, it was established that both of them did not immediately adopt the Marxist doctrines of history writing. After the singing of methodological speculations, the stench shifted to the position of the roaming of history, characteristic of Marxism, as a formation-stage, vertically directed, economically determined *suspilny* process, accompanied by an unceasing class struggle. Recognizing historical materialism as a methodological non-alternative, G. Plekhanov and K. Kautsky demonstrated that the creative people were very close to the Marxist doctrines, *zocrema*, in the nutritional role of *supple* determinants (infusing the geographic social and spiritual community) and the significance of psychological social life. There were few concrete-historical studios devoted to the political history, to the subsidiaries and the genesis of spirituality among the creative communities of Marxist scholars. While methodologically biased and practiced, they have become a major contribution to the development of light historiography.

Originality. On a comparative basis, the author analyzes the historical and philosophical views of the scientific achievements of the past and the representatives of the Marxist historiography of G. Plekhanov and K. Kautsky.

Conclusion. In the historical works of G. Plekhanov and K. Kautsky, there are several characteristics that are based on the Marxist paradigm of understanding the historical process. Despite the creative comprehension of the theoretical decay of the founders of Marxism and the introduction of the same innovations into the understanding of the historical process, both of them still did not improve their pretentiousness to orthodox Marxism. In a row *z tsim vbachayutsya peevni osoblinosti* scientific studios *tsikh* scientists. The problem is christened in the article, it will require a further study of the relevant segments on the basis of diversification and the study of additional historiographical roots.

Key words: Marxist historiography, historical materialism, monism, historiosophy, orthodoxy, methodology, socio-economic formation, geographical environment, G. Plekhanov, K. Kautsky.

Одержано редакцією 11.05.2022

Прийнято до публікації 25.05.2022

УДК 930.25:94(477)«1939/1945»(045)

DOI: 10.31651/2076-5908-2022-1-30-40

ЧУМАК Станіслав Іванович,

кандидат історичних наук, доцент кафедри

управління діями підрозділів десантно-

штурмових військ та морської піхоти

Військової академії (м. Одеса),

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5160-5048>,

e-mail: Stanislav-258@ukr.net

ВИСВІТЛЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У ЗБІРНИКУ «РУССКИЙ АРХИВ: ВЕЛИКАЯ ОТЕЧЕСТВЕННАЯ»

У статті розглядаються способи подолання основних труднощів з якими стикалися дослідники в процесі вивчення подій Другої світової війни на території України. А саме, наскільки повно була сформована фактологічна база цього періоду. Використання нових документів дозволяє подолати однобічність у висвітленні складності перебігу військових дій на території України. У цьому особливе місце може зайняти використання, ще практично невідомих дослідникам, матеріалів збірників «Русский Архив. Великая Отечественная», у яких міститься багато унікальних документів, пов'язаних безпосередньо ходом бойових дій в Україні.

Ключові слова. Друга світова війна, джерельна база, українсько-радянська історіографічна спадщина, Генеральний Штаб, Ставка Верховного Головнокомандування, «Русский архив. Великая Отечественная».

Постановка проблеми. Історичні праці з історії Другої Світової війни на території України, що були створені у радянські часи не дають належного висвітлення перебігу військових дій, особливості військово-політичного командування Червоної Армії та багато інших ключових моментів цього періоду. Монопольним замовником на всю літературу з історії війни були партійні та державні інституції. Все мало показуватися майже повністю у позитивному ракурсі і було суцільно героїзовано.